

DU LENKIŠKOJO TĒVYNĒS KONCEPTO PROFILIAI

Jerzy Bartmiński

UMCS prof. emeritas / IS PAN

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2021.2>

ANOTACIJA. Atramos tašku pasirinkęs dinamišką Karolio Wojtyłos poemoje *Mysłąc Ojczyzna* (lie. „Mąstant apie Tėvynę“) suformuluotą tėvynės koncepciją (*Kiedy myślę: Ojczyzna, szukam drogi, która zbocza przecina, ... biegnie stromo w każdym z nas i nie pozwala ustać*) ‘Kai mąstau: Tėvynė, ieškau kelio, kuris šlaitus kerta, bėga stačiai per kiekvieną iš mūsų ir neleidžia sustoti’, autorius aptaria du lenkų TĒVYNĒS koncepto profilius: bajorijos (inteligentų) ir liaudies (valstiečių). Pirmajame, kuris savitai tęsia kovotojų pulkų tradiciją, žmogaus ryšys su tėvyne modeliuojamas pagal patriotinį herojišką etosą, kilusį iš romantizmo ir turintį jo bruožų, orientuotą į kovą ir pasiaukojimą. Bajorų žemvaldžių tradicijoje šis profilis iš esmės įgijo atgailos dimensiją, buvo siejamas su kaltės jausmu dėl Pirmosios Respublikos žlugimo. Jame vyraujanti nacionalinės tėvynės samprata į antrą planą nustumia tarpusavyje konkuruojančias regioninės, europietiškosios, pilietinės ir kultūrinės tėvynės sąvokas. Antrajame, liaudiškajame, profilyje tėvynė kyla iš valstietiškosios tradicijos, kuriai kaltės dėl tėvynės žlugimo jausmas buvo svetimas, mat bajorų Lenkijoje valstiečiai buvo baudžiauninkai. Valstietiškas bendro darbo ir visuomeninio solidarumo idėjomis paremtas etosas itin artimas pozityvizmo dvasiai. Be to, jame tėvynės samprata grindžiama ne tik pareigos jausmu (*Żywią i bronią*), bet ir apsaugos dimensija: tėvynė ir motina neturi vien reikalauti pasiaukojimo, ji taip pat privalo globoti savo vaikus. Liaudiškajame profilyje vyrauja vietinės, „naminės“ tėvynės samprata, nacionalinės tėvynės ar pasaulio kaip bendros tėvynės samprata jam nebūdinga. Autorius daro prielaidą, kad abu aptarti tėvynės profiliai daugeliu atžvilgių vienas kitą papildo.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: TĒVYNĒ kaip kultūrinis konceptas, bajorijos – inteligentiškasis TĒVYNĒS profilis, liaudiškasis TĒVYNĒS profilis.

Straipsnį sudaro keturios dalys. Iš pradžių norėčiau keletu žodžių priminti, kaip suprantu *profilio* ir *profilavimo* bei *kognityvinės definicijos* terminus. Paskui apžvelgsiu dvejopą *tėvynės* sąvokos sampratą ir su tuo susijusius etosus – elitarinį ir liaudiškąjį. Atsižvelgdamas į šiuolaikinį lenkų tapatybės diskursą ir pobajoriškosios tradicijos vyravimą lyginant su povalstietiškąja, pristatysiu bendresnį kultūrinį kontekstą. Galiausiai pagrindinėje straipsnio dalyje glaustai apžvelgsiu du lenkiškosios tėvynės sampratos profilavimo būdus: vieną sietiną su liaudimi, kitą – su vadinamuoju elitu.

1. *Profilis* ir *profiliavimas* – vieni iš pagrindinių kognityvinės etnolingvistikos terminų. Tačiau aš juos suprantu kitaip, negu pateikiama jau klasika tapusiame Ronaldo Langackerio veikle *Cognitive Grammar: A Basic Introduction* (2008).

R. Langackeris profiliavimo procesą sieja su fizine realybe, pvz., pasitelkdamas stiklinės su vandeniu pavyzdį, siekia parodyti įvairius indo konceptualizavimo (profiliavimo) būdus: ‘vanduo stiklinėje’, ‘stiklinė su vandeniu’, ‘pusiau vandens pripilta stiklinė’ ir ‘pusiau tuščia stiklinė’ (Langacker 2009, 70). Kitaip nei R. Langackeris, Liublino etnolingvistai *profiliavimo* terminą taiko operacijoms konceptualiųjų, o ne fizinių objektų lygmeniu apibūdinti. Išsamiau apie „liubliniškojo“ požiūrio specifiką rašo Renata Grzegorzczkova (1998) ir Urszula Majer-Baranowska (2004). Taigi laikomės prielaidos, kad

profiliavimas yra subjektyvi (t. y. priskiriama konkrečiam subjektui) kalbinė ir konceptualioji operacija, kurios esmę sudaro objekto vaizdavimas, remiantis tam tikrais aspektais (subkategorijomis, fasetais): kilmė, ypatybė, išvaizda, funkcijos, įvykiai, partirtys ir kt., atsižvelgiant į subjektui būdingas žinias bei jų sąlygojamą žiūros tašką (Bartmiński, Niebrzegowska 1998, 212–213).

Profiliavimą siejame su sąvokos aspektų (fasetų) struktūros diferencijavimu skirtinguose diskurso tipuose ir priskiriame subjektui kaip konceptualizatoriui, nuo kurio žiūros taško, vertybių sistemos ir komunikacinių intencijų priklauso formuojamas objekto vaizdas. Profiliai – tai ne skirtingos reikšmės leksikografinės tradicijos požiūriu, bet jie paprastai telpa į žodynuose apibrėžtas reikšmes ir dažnai su jomis koreliuoja (daugiau žr. Niebrzegowska–Bartmińska 2015).

Tokia profiliavimo samprata grindžiama lenkų LIAUDIES (le. LUD) (Bartmiński, Mazurkiewicz 1993), LYGybĖS (le. RÓWNOŚĆ) (Bartmiński, Żuk 2007/2009), DARBO (le. PRACA) (Bartmiński 2018), LAISVĖS (le. WOLNOŚĆ) (Bartmiński, Niebrzegowska–Bartmińska 2019) ir kitų stereotipų (konceptų) aprašo būdai.

2. TĖVYNĖS klausimo imuosi dėl dviejų pagrindinių priežasčių: 1) tai laikoma viena iš pagrindinių kiekvieno tautinio identiteto diskurso sąvokų ir dėmenų, šis konceptas įtrauktas į trumpą konceptų, pasirinktų išsamiai lyginamajai analizei vykdant projektą EUROJOS, sąrašą (šalia sąvokų NAMAI, DARBAS, EUROPA, LAISVĖ ir GARBĖ); 2) norėčiau pasiūlyti dar vieną, lig šiol netaikytą, TĖVYNĖS aprašo būdą – kognityvinę definiciją, jos pagrindu atskleisti du kontrastiškus TĖVYNĖS sąvokos profilius ir juos gaubiantį platesnį dviejų etosų kontekstą: „elitarinio“ ir „liaudiškojo“ ar, vartojant senesnius terminus, – „ponų“ ir „valstiečių“.

Lenkų kalbos žodynuose *tėvynė* apibrėžiama kaip (1) ‘kraštas, kuriame asmuo gimė, kurio pilietis yra, su kuriuo susijęs tautiniais ryšiais’, o labiau apibendrinta reikšme (2) – ‘ko nors atsiradimo, kilimo ar buvimo vieta, kraštas’ (SJP PWN). Apibrėžiama ir kiek kitaip, pvz., Piotro Żmigrodzkiego *Didžiajame lenkų kalbos žo-*

*dyne*¹ – ‘kraštas, kurį kas nors laiko savu, nes jame gimė, augo ar gyvena’. Vis dėlto šios apibrėžtys neapėrija su *tėvynės* leksema siejamo pažintinio ir emocinio turinio ar už jo slypinčių vaizdinių, nenumalšina įnirtingų ginčų dėl tinkamo šio žodžio suvokimo. Gerokai išsamesnę TĖVYNĖS kognityvinę definiciją esu pateikęs savo darbe *Polskie rozumienie ojczyzny i jego warianty*² (Bartmiński 1993a)³. Kognityvinės definicijos (toliau tekste – KD) tikslas – pateikti išsamų sąvokos turinį, atkurti visus (tiek designacinius, tiek konotacinius) su objektu siejamus ir kalbos vartotojų sąmonėje glūdinčius to objekto bruožus. Vis dėlto nei minėtame 1993 m. paskelbtame darbe, nei puikioje Annos Wierzbickos lyginamojoje studijoje (1997) nekliamas klausimas, kokia galėtų būti sąvokos supratimo diferenciacija įvairiuose vidiniuose tautos diskursuose, t. y. kaip šis suvokimas profiliuojamas ideologiniuose diskursuose. Taip yra todėl, kad įvairūs lenkų kalbos ir kultūros atstovai skirtingai supranta tėvynės sąvoką.

3. Šiame straipsnyje norėčiau atsižvelgti į Lenkijoje vykstančią aktualią diskusiją dėl dvilypio naratyvo apie identitetą. Būtent ši diskusija atskleidžia du lenkų *tėvynės* profilius, kuriuos netrukus aptarsiu. Ypač atkreiptinas dėmesys į tai, kad lenkų identitetas, viena vertus, išsiskiriantis bajorų (inteligentų), kita vertus, liaudies (valstiečių) tradicijoje. Valstiečiai sudarė 80 proc. visuomenės, bet „bendroji“ lenkų tautinė savimonė remiasi „ponų“; t. y. bajorų (inteligentų), o ne liaudies (valstiečių) naratyvu. Ligi šiol lenkų kalboje skiriamos *tautos* ir *liaudies* sąvokos. Pastaraisiais metais apie šią tautoskyrą rašė Izabella Bukraba-Rylska (2017, 47–52)⁴ ir Wojciechas Domosławskis (2017, 81–87)⁵. Itin įdomiai tokią pasidalijimą psichosocialiniu aspektu nagrinėjo žymus Krokuvos psichiatras Antonis Kępiński. Šiame kontekste verta pacituoti jo diagnozę:

Lenkijos visuomenėje vyrauja isterinis ir psichasteninis tipas. Lenkų isterinis tipas iš esmės yra kilnis lenkų bajorų „prasiskolink, bet pasirodyk“⁶, polonezas, Somosierra, kavalerijos ulonų žygis prieš tankus, lenkų „seimeliai“⁷, lenkų liberum veto ir vadinamasis polnische Wirtschaft, keista dorybių ir ydų samplaika.

Lenkų psichastenikas – savotiškas lenkų valstiečio tipas: tylus, ramus, darbštus, niekam netrukiantis, tik kartais iškišantis savo steniškąjį spyglį; tokiais atvejais doras lenkų valstietis pranoksta patį Jakubą Szelą⁸.

1 Le. *Wielki słownik języka polskiego*.

2 Lie. „Lenkiškasis tėvynės suvokimo būdas ir jo variantai“.

3 Kognityvinę definiciją savo darbe minėjo ir A. Wierzbicka, lygindama tėvynės vaizdus lenkų, rusų ir vokiečių sąmonėje (Wierzbicka 1987 ir 2007).

4 Lie. „Apie lenkų „poniškąjį“ ir „valstietiškąjį“ metaidentitetą, t. y. apie tautinės savimonės terapijos poreikį“.

5 Lie. „Lenkų „prigimtinė nuodėmė“ ir jos įtaka Lenkijos civilizacijai ir kultūrinei raidai“.

6 Le. *zastaw się, a postaw się*.

7 Le. *sejmikowanie*.

8 Jakubas Szela (1787–1860) – vienas iš valstiečių vadų 1848 m. Galicijos sukilime.

Nepaisant pasikeitusių gyvenimo sąlygų, ekonominės bei politinės padėties ir pan., šis keistas mūsų visuomenės padalijimas į kalbančiuosius ir dirbančiuosius trunka šimtmečius. <...> Nors laikai keičiasi, bajorų ir valstiečių modeliai išlieka. Gal šie modeliai yra savotiškas visuomenės pusiausvyros garantas: vieni dirba, o kiti puikuoja iškalba? (Kępiński 1977, 77).

Pastarųjų metų diskusijose sociologai ir publicistai itin pabrėžia faktą, kad bajorijos (inteligentijos) identiteto naratyvas yra neabejotinai pranašesnis prieš liaudiškąjį (valstietiškąjį) ir tai lemia „esminę takoskyrą“:

Piliečių kongreso lyderio Jano Szomborgo nuomone,

Pirmąjį Trečiosios Lenkijos Respublikos 25-metį vyravęs liberalusis demokratinis ir europietiškas naratyvas – dalies inteligentijos kūrybos vaisius. Šiuo metu stiprėja konservatyvusis tautiškas naratyvas, kuriam atstovauja kita pobajoriškosios inteligentijos dalis. Povalstietiškosios kilmės grupės, sudarančias didžiąją visuomenės dalį ir šiuolaikinės vidurinės klasės pagrindą, gaubia naratyvinė tuštuma (Szomborg 2017, 12).

Priešingai nei minėti autoriai, J. Szomborgas nekalba apie „takoskyrą“, nekaratoja visuotinai paplitusio teiginio apie „dvi Lenkijas“, negalinčias rasti bendros kalbos, bet ieško abu naratyvus jungiančios grandies. Jis rašo:

Mums reikalinga tautinės savimonės sintezė nėra liberaliojo demokratinio ir konservatyviojo tautiškojo naratyvo sintezė, bet veikiau procesas, neišvengiamai apimantis trečiąjį šaltinį, kurio „naratyvinės medžiagos“ dar gerai nepažįstame. Galime tik spėti, kad jis suteiktų prasmės (tarkim, praktiškumo ar sveiko proto požiūriu), kurios mums labai trūksta (Szomborg 2017, 12).

Ženkime toliau šia mąstymo kryptimi. Mano supratimu, bazinių vaizdinių profiliavimas gali padėti tinkamai ir adekvačiai diagnozuoti numanomų ir signalizuojamų skirtumų gelmę bei pobūdį. Kiek kitaip nei J. Szomborgas, laikasi nuomonės, kad būtent trečias šaltinis (valstietiškas, ar šiandien jau tik povalstietiškas), į kurį jis skatina atsižvelgti, anaipol nėra nežinomas, bet dėl nuolatinės lenkų demofobijos sąmoningai nutylimas. Inteligentų demofobija (kitaip – pasišlykštėjimas valstietija) yra „šlovingas“ šimtmečius trukusios baudžiamos Pirmojoje (bajorų) Lenkijos Respublikoje paveldas, kartus valstiečių padėties tarpukariu (1918–1939), faktinio nuvertinimo Lenkijos Liaudies Respublikos laikais (1945–1989) ir paniekinamo politinio elgesio po 1989 m. permainų (Trečioji Lenkijos Respublika) vaisius.

„Pagarbos perskirstymas“, kuriam J. Szomborgas skiria ypatingą dėmesį, gali būti įgyvendinamas su sąlyga, kad bus pradėti kvestionuoti moralinio pagrindo netekę hegemoninio diskurso principai. Darau prielaidą, kad pagrindą valstietijos kaip tautos kūrėjos vaidmeniui suteikė ne vien „užsispyrėliškas atkaklumas“, kaip pasak I. Bukrabkos-Rylskos, „latentinė (numanoma) bendruomenės sąsąmonė“ (nors ir iš dalies), bet ir aktyvus kultūros vertybių kūrimas. Janas Szczepański

savo darbe *Hłopi jako twórcy kultury*⁹ (Szczepański 1986, 7–15) pabrėžė, kad „valstietija buvo kultūrą formuojanti klasė, o jos originalus vaizduojamasis menas, muzika, dainos ir šokiai, papročiai, architektūra, ornamentika, siuvinėjimas ir kostiumografija nepaprastai svarbūs nacionalinės kultūros plėtrai“¹⁰. Žengdami toliau, turėtume atskleisti, kad liaudies kultūra gali būti lyginama su elitine, ypač aukščiausiu aksiologiniu lygmeniu, etosų srityje. Darbo idėja pagrįstas valstiečių etoso vertybes įtikinamai gina Andrzejus Mencwelis knygoje *Toast na progę*¹¹ (2017). Pravartu būtų valstiečių etosą palyginti su bajorijos (inteligentijos) etosu – ne tam, kad parodytume kurio nors iš jų viršenybę, bet kad abiem užtikrintume deramą vietą tautinių vertybių kanone. Nors šis rimtas uždavinys lenkų humanistikos dar laukia, jau dabar galima bandyti nusakyti svarbiausias ašies „liaudiškasis *versus* elitarinis“ (ar „povaltietišskasis *versus* pobajorišskasis“) opozicijas:

1. kolektyvizmas *versus* individualizmas,
2. darbas ir darbštumas *versus* kova ir herojiškumo šlovinimas,
3. solidarumo idėjos puoselėjimas *versus* laisvės idėjos puoselėjimas,
4. lygybės skelbimas *versus* nelygybės pripažinimas,
5. religijos pripažinimas visuomenės gyvenime *versus* palankumas pasaulietiškumui,
6. monolitinis pasaulio vaizdas *versus* pasaulio vaizdų ir (ar) vizijų pliuralizmas,
7. pagarba grįstas santykis su žeme *versus* pragmatiškas santykis su žeme,
8. gyvenimas kaip „dalia“ *versus* gyvenimas kaip „likimo iššūkis“,
9. pragmatinis mąstymas *versus* idealistinis mąstymas,
10. lokalus tėvynės suvokimas *versus* ideologinis tėvynės suvokimas.

Kiekviena iš šių bendrųjų opozicinių kategorijų verta atskirų lyginamųjų studijų, kuriose valstiečių etosas būtų gretinamas su bajorų etosu.

4. Šiame straipsnyje norėčiau sutelkti dėmesį į paskutinį punktą ir pereiti prie pasirinktos temos – skirtingų lenkų TĒVYNĒS sąvokos sampratų. Preliminariai apibrėžiau jas kaip „lokalus *versus* ideologinis“, o dabar šią bendresnę opoziciją pamėginsiu sukonkretinti. Šių abiejų profilių pagrindas – skirtinga istorinė kultūrinė formacija ir socialinė aplinka. Pirmasis – lokalus – grindžiamas liaudies tradicija, antrąjį formuoja bajorų kilmės inteligentija, vadinamieji „simboliniai“ elitai.

Pirmiausia priminsiu keletą iš pirmo žvilgsnio akivaizdžių dalykų. Daugelyje iki šiol paskelbtų darbų visas dėmesys buvo skiriamas daugiaaspektei ir daugiamam-

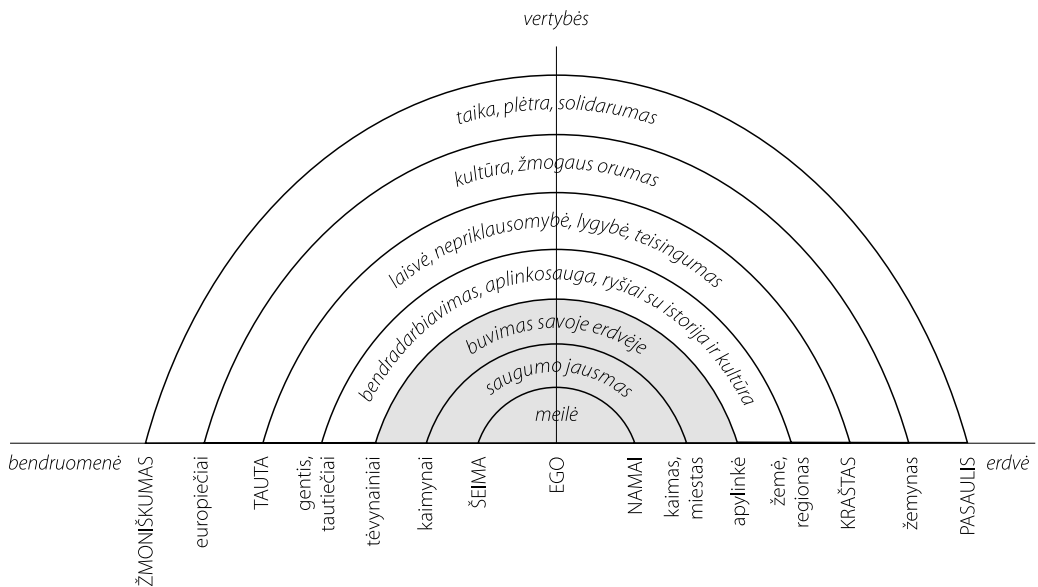
9 Lie. „Valstiečiai kaip kultūros kūrėjai“.

10 Prie šios idėjos – parodyti menines ir humanistines liaudies kūrybos vertybes – prisideda ir atskirais sąsiuviniais leidžiamas žodynas *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (lie. „Liaudies simbolių ir stereotipų žodynas“).

11 Lie. „Tostas ant slenkščio“.

tei *tėvynės* sąvokos prigimčiai (taip keliuose straipsniuose elgiausi ir aš, žr. Bartmiński 1990, 1993a, 2019). Bendrą pagrindą (bazinį vaizdinį), tam tikrą pradinę nuostatą sudaro lenkų kolektyvinėje sąmonėje įsitvirtinęs įsitikinimas, kad gimtoji erdvė pirmiausia yra koncentriškai organizuota, yra „mažoji“ ir „didžioji“ tėvynė; antra, erdvė siejasi su žmonėmis, su bendruomenėmis – šeima, kaimynais, tėvynainiais, tauta, žmonija; trečia, kiekvienam deriniui „žmogus – vieta“ priskiriamas jam būdingas vertybių rinkinys, pasak filosofo (Stróżewski 1981), „iš viršaus“ nulemtas konkrečioms bendruomenėms. Subjektas visus derinius „vieta + žmonės + vertybės“ papildoma pripažinimo, prisirišimo, meilės jausmais ir apibendrina, kad būtent tokį, o ne kitokį derinį jis ir laiko savo tėvyne.

Vietų, žmonių ir vertybių koreliaciją mėginau pateikti vizualiai (Bartmiński 2019):

Remiantis šia koncepcija tėvynė yra dinamiškas konceptualus konstruktas. Jos dinamiką gerai perteikia Kamilo Cypriano Norwido, Tadeuszo Różewicziaus ir ypač Karolio Wojtyłos poetinės metaforos¹²: *drogi*, „*która zbrocza przecina, biegnie stromo w każdym z nas i nie pozwala ustać*“¹³. Lenkui tėvynė gali tapti šalis (Lenkija) ir lenkų tauta, tautiečiai; regionas ir apylinkės su kaimynais, tėvynainiais, su namais, šeima ir saviškiais. Tėvynė jam taip pat gali tapti Europa ar net visas pasaulis (su dangumi), visi žmonės, artimieji – priklausomai nuo jo vertybių, o ypač požiūrio į laisvę, nepriklausomybę, lygybę, teisingumą – nacionaliniu lygme-

12 Karol Wojtyła, *Myśląc Ojczyzną*.

13 Lie. kelio, „kuris šlaitus kerta, bėga stačiai kiekviename iš mūsų ir neleidžia sustoti“.

niu, taiką, raidą, solidarumą – Europos ir pasaulio lygmeniu, bendradarbiavimą, aplinkosaugą, ryšį su artima tradicija – regiono lygmeniu, ir galiausiai saugumo, buvimo „namie“ jausmą, geraširdiškumą ir tarpusavio palankumą, pasitikėjimą ir meilę – šeimos ir kaimynystės aplinkoje, „mažojoje tėvynėje“.

Kyla esminis klausimas: kaip šie tėvynės sąvokos variantai funkcionuoja tapatybės diskurse? Pasirodo, liaudies ir elito kultūroje esama skirtumų. Svarbiausi iš jų – nevienodas komponentų hierarchizavimas, kitokia jų išdėstymo perspektyva, fasetinė struktūra (pvz., skirtingas teisių ir pareigų, taip pat lūkesčių, siejamų su tėvyne, supratimas), kitaip tariant, kitoks bazinio vaizdinio profiliavimas. Šiuos skirtumus noriu parodyti kalbėdamas apie skirtingus *tėvynės* profilius, kuriuos aiškumo dėlei apibrėžiau kaip „lokalų *versus* ideologinį“.

Tokia diferenciacija išryškėjo jau XVI a., kai Łukaszas Górnickis savo veikale *Dworzanin*¹⁴ (1566) rašė:

Patria jest łacińskie słowo. Moim zdaniem lepiej czyni, kto mówiąc o Polsce rzeczę patria moją niżli ojczyzna moja. Bo ojczyzna częściej się rozumie to, co gruntu ociec jego zostawił.

Patria tai lotynų kalbos žodis. Mano manymu, geriau elgiasi tas, kursai kalbėdamas apie Lenkiją *mano patria*, o ne *mano tėvynė* taria. Nes *tėvynė* dažniau suprantama kaip tai, ką jo tėvas paliko.

XVI a. bajorų elito ideologinis patriotizmas, kaip matyti, susiformavo akivaizdžiai veikiamas antikos tradicijos (plg. Horacijaus *Dulce et decorum est pro patria mori*¹⁵) ir buvo grindžiamas tradicine tėvynės (tėviškės), taigi žemės ir visko, kas su ja susiję, o ypač žemdirbystės, samprata. Pirmosios Respublikos laikais patriotinę pareigą ginti valstybę ir „mirti dėl tėvynės“ prisiėmė kilmingųjų luomas, turintis visateisių politinės bendruomenės narių (piliečių), statusą, o valstiečių pareiga buvo darbas, tiesa, jis laikui bėgant darėsi vis panašesnis į vergovę. Skirstymas į „gimusiųosius“ („kilmingos prigimties“, bajoriją) ir „dirbančiuosius“, t. y. prie žemės pririštus, pilietinių teisių neturinčius valstiečius buvo įteisintas juridškai.

LIAUDIŠKASIS LOKALUS TĖVYNĖS PROFILIS siejamas su žeme kaip su darbo sritimi, – tai gimtųjų namų, tarpusavio pagalbos ir solidarumo principais grįstos artimų žmonių bendruomenės idėjos tąsa. Tai pati artimiausia aplinka. Kaip prisipažino iš kaimo kilęs universiteto profesorius:

W mojej wiosce rodzinnej pod Krakowem – dom rodzinny nazywa się ojczyzną. Było to dla mnie przez wiele lat jedynym znaczeniem słowa ojczyzna. Znaczyło ono dom. Po prostu dom (Styczeń, Balawajder 1986, 74).

14 Lie. „Dvariškis“.

15 Lie. „malonu ir garbinga mirti dėl tėvynės“.

Mano gimtajame kaime netoli Krokuvos tėvynė vadinami gimtieji namai. Dauge-
lį metų man tai buvo vienintelė žodžio *tėvynė* reikšmė. Tėvynė man reiškė namus.
Tiesiog.

Nekilmingųjų kultūros specialistas profesorius Czesławas Hernasas rašė:

*Przekonanie, że własna okolica jest środkiem ziemi ojczystej, odwołuje się do starych tradycji kulturowych, jest poszerzoną formą pojmowania własności – pośrednią pomię-
dzy pojęciem ojczyzny i ojcowizny* (Hernas 1973, 1, 7).

Įsitikinimas, kad artima aplinka yra gimtojo krašto centras, veda prie senų kultū-
ros tradicijų, tai išplėstas nuosavybės supratimas, užimantis tarpinę padėtį tarp
tėvynės ir tėviškės.

Poznanės poeto eilutės atskleidžia, kad į artimas namų realijas lengvai įsilieja
platesnė nacionalinė perspektyva:

Chyli się słońce nad wawelem stodoły / i zapada nad ojczyzną-ojcowizną. (Józef Baran)
Saulė leidžiasi virš tvarto vavelio / Slėpdamasi už tėvynės-tėviškės.

Tėvynės suvokimo klausimus itin plačiai nagrinėja ir specifinę raišką jiems
suteikia valstiečių rašytojai. Jie pirmiausia jungia vietinį (regioninį) ar silpniau
pasireiškiantį luominį (plg. L. Kruczkowskio *Kordian i cham*¹⁶ (1932) ir W. Wasilewskos
*Ojczyzna*¹⁷ (1935)) patriotizmą su nacionaliniu; antra, savotiškai sakrali-
zuoja tėvynę (sakralizuodami žemę); trečia, išplečia tėvynės sąvokos ribas, aprėp-
dami visą pasaulį.

Nacionalinė patriotizmo programa liaudies (valstiečių) aplinkoje visuotinai ir
spontaniškai buvo priimta Antrojo pasaulinio karo metais (valstiečių batalionai),
tačiau šio proceso pradžia siekia Tado Kosciuškos sukilimo (1794) laikus, kai ko-
votojų dalgininkų vėliavas puošė šūkis *Żywiq i broniq*¹⁸, o folklore gausėjo karo
dainų, kaip antai *Krakowiak Kościuszki*¹⁹. Valstybės nepriklausomybės iškėlimo
aukščiau valstiečių luomo interesų simboliu tapo Wincenty's Witosas²⁰.

Liaudiškajam tautinės tėvynės profiliui svetimas kaltės dėl tėvynės žlugimo jaus-
mas. Bajorų Lenkijoje valstiečiai buvo baudžiauninkai. Valstiečių etosas, grįstas
bendrų žemės darbų ir socialinio solidarumo idėjomis, šiais aspektais itin artimas
pozityvizmo dvasiai. Tai jam suteikia ne tik pareigos ir prievolės (*Żywiq i broniq*),
bet ir apsaugos dimensiją: tėvynė turi teisę reikalauti iš savo vaikų pasiaukojimo, bet
lygiai taip pat, kaip rūpestinga motina, privalo užtikrinti piliečių saugumą.

16 Lie. „Kordijanas ir chamas“ (1962, vertė P. Juodelis).

17 Lie. „Tėvynė“.

18 Lie. „Gyvastimi ir ginklu“.

19 Lie. „Kosciuškos krakoviakas“.

20 Wincenty's Witosas (1874–1945) – Lenkijos politikas, tris kartus buvęs šalies ministru pirmininku.

Valstietiškas tėvynės sakralizavimas neturėjo daug bendra (ar net visai nebuvo susijęs) su bajorų patriotų kuriamais nacionaliniais „tėvynės altoriais“, su tautos kaip aukščiausios vertybės pripažinimu, jos ideologiniu sakralizavimu. Valstiečių patriotizmas tvirtai laikėsi žemės. Tai veikiau archajiško „šventos žemės“ mito, artimo graikų Gajos, žemės motinos kultui ir siejamo su lenkų katalikybėje itin gyvu Marijos kultu, atspindys. Geriausias šio reiškinių pavyzdys yra eilėraščiai, kurių autoriai kreipiasi į žemę maldos Dievo Motinai žodžiais:

Moja Dolino Nowotarska / Błogosławionaś ty / skowronka świergotem / pełnaś chleba / radości i słońca (Wanda Czubernatowa, OAWPL 75)

Mano Naujoji Loma / Palaiminta tu / vieversėlio giedojimu / duonos pilnoji / ir džiaugsmo, ir saulės;

Bądź pochwalona, ziemio dziewico w welonie gwiazd złotych (Pocek 1980, 80)

[Būk pagirta, nekaltoji žeme, su aukso žvaigždžių šydu];

Ziemio, próchnicy pełna, ciepła jak ręce matek (Stanisław Buczyński, OAWPL 231)

Žeme, puvenų pilnoji, šilta kaip motinų rankos.

Paulina Hołyszowa meldžiasi žemei tokiais žodžiais:

O grudko mojej ziemi, o relikwio święta! (Hołyszowa, OAWPL 11)

O, mano žemės grūdėli, o šventoji relikvija!

Władysławas Sitkowskis vadina žemę *Chleborodzica* (NOP 117) ‘Duonos Gimdytoja’.

Žemės sakralizavimas valstiečių poezijoje iškelia *tėvynės* sąvoką į egzistencinį, universalųjį lygmenį. Janas Pocekas, pramintas „valstiečių poetų kunigaikščiu“, tyrėjo žodžiais, „nutraukia literatūros (kaip, tarkim, *Kordijano ir chamo*) išpopuliarintą mąstymo apie tėvynę modelį, <...> nutolsta nuo įvairių pokario ideologizacijų. <...> Tėvynė trunka amžinai. Poetas tarsi trokšta „ištirpdyti“ šio žodžio prasmę visame pasaulyje, kuris galiausiai prilįgsta „keturioms paprasčiausios tėvynės sienoms“ (*Ojczyzna i chłop*)²¹. Tėvynės samprata <...> yra regimo ir jaučiamo pasaulio visuma. Jos turinys grįstas jausmėmis, o ne ideologijomis“ (Sulima 1988, 16–18).

Panašiai mąstoma Mariano Piloto esė rinkinyje *Matecznik*²² (1988). Autorius nevadina savo gimtųjų kraštų „mažąją tėvynę“, bet vartoja iš bitininkų pasiskolintą terminą „bičių motinėlės akutė“: „Tas gražus ir paprastas žodis man atvėrė mano gimtąjį Rytų Žešuvo kraštą. Apie šią žemę, jos gyventojus, jų dorybes ir ydas, tikėjimus ir papročius, polinkį atkakliai ir sąžiningai dirbti, tarsi visai ne lenkišku stiliumi... – parašiau okolicos dvasios persunktą knygą.“ Knygos, skirtos žmonėms,

21 Lie. „Tėvynė ir valstietis“.

22 Lie. „Bičių motinėlės akutė“.

kurie tėvynę supranta kaip laisvą bičių motinėlių akučių konsteliaciją, idėja pasi-rodė patraukli, verta dėmesio ir diskusijų. Romane *Pióropusz*²³, 2011 m. pelniusiam *Nikės* apdovanojimui, Pilotas gyrė „varganus sunkaus darbo vyrus, pergales pelniusius ne mūsų, bet javų laukuose“.

ELITARINIS TĖVYNĖS PROFILIS nuo istorinių bajorijos ir riterijos laikų buvo labiau idėjinio ir net ideologinio pobūdžio, paremtas lotyniškąja *patria*. Formavęsis valstybės nepriklausomybės praradimo ir tremties sąlygomis, jis atitrūko nuo lokalumo ir prisirišimo prie žemės dimensijų. Maurycy's Mochnackis (1803–1834) rašė:

Senatorowie! Wy zapewne odgadujecie,, co to jest ojczyzna <...>. Zaprawdę nie jest nią piaszczysta przestrzeń Mazowsza, ani Wisła przerzynająca niezmierzone okiem równiny nasze, ani stolica, ani wspaniałe w niej siedliska władz rządowych, ale jest nią owa wielka myśl politycznej niepodległości i nadzieja, że się kiedyś, za przewodnictwem i pomocą bożą w jedną nierozdzieloną sprężymy całość (Głos obywatela z Poznańskiego 2, 325).

Senatoriai! Jūs tikriausiai bandote atspėti, kas yra tėvynė <...>. Iš tiesų tai ne smėlėtos Mazovijos platybės, ne Vysla, vilnijanti per akimis neaprėpiamas lygumas, ne sostinė, ne įsikūrusios joje ištaigingos valdžios buveinės, bet būtent ši didinga politinės nepriklausomybės idėja ir viltis, kad vieną dieną su Dievo vedimu ir pagalba visa tai sutelksime į vieną nedalomą visumą.

Panašiai tėvynę apibrėžia rafinuotasis intelektualas K. C. Norwid. Eilėraštyje *Moja ojczyzna*²⁴ (1861) jis aistringai polemizuodamas rašė:

*Kto mi powiada, że moja ojczyzna:
Pola, zieloność, okopy,
Chaty i kwiaty, i siola – niech wyzna,
Że – to jej stopy. <...>
Ojczyzna moja nie stąd wstawa czołem;
Ja ciałem zza Eufratu,
A duchem sponad Chaosu się wzięłem:
Czynsz płacę światu.*

*Naród mię żaden nie zbawił ni stworzył;
Wieczność pamiętam przed wiekiem;
Klucz Dawidowy usta mi otworzył,
Rzym nazwał człkiem.*

*Ojczyzny mojej stopy okrwawione
Włosami otrzeć na piasku
Padam: lecz znam jej i twarz, i koronę
Słońca słońc blasku. <...>*

23 Lie. „Pliumažas“.

24 Lie. „Mano tėvynė“.

Kas man sako, kad manoji tėvynė:
 Laukai, žaluma, apkasai,
 Trobos ir gėlės, ir kaimai – teprisipažįsta,
 Kad – tai jos pėdos. <...>
 Manoji tėvynė ne iš čionai kyla;
 Kūnu esu iš anapus Eufrato,
 O dvasia manoji iš Chaoso išniro:
 Pasauliui moku duoklę.

Jokia tauta manęs neatpirko ir neišganė;
 Amžinybę prieš amžius atsimenu;
 Dovydo raktas man lūpas pravėrė,
 Roma žmogaus davė vardą.

Tėvynės savosios kruvinų kojų
 Plaukais nušluostyti ant smėlio
 Parpuolu: bet pažįstu josios veidą ir karūną,
 Saulių saule spindinčią. <...>

Mažoji tėvynė – vietinė, regioninė – laukai ir trobos it motinos tėvynės pėdos, verta meilės ir pagarbos, bet svarbesni tėvynės ženklai poetui yra kultūrinės vertybės, kilusios iš judaizmo bei krikščionybės tradicijų (*Dovydo raktas*) ir Romos respublikos teisės. Šios vertybės (ir tai itin svarbu) neapsiriboja nacionaliniu lygmeniu, yra transnacionalinės (*Jokia tauta manęs neatpirko ir neišganė*). Prisiminkime dar, kaip šis poetas filosofas kitur rašė, kad „kilnus žmogus nė dienos negalėtų išgyventi Tėvynėje, kurios laimė būtų tik žmonijos laimės procentas“ (Norwid PW 7, 50).

Elito sluoksniuose rungtiasi tokios tėvynės koncepcijos: tėvynė kaip valstybė, pilietinė ir kultūrinė tėvynė, ir atitinkamai trys konceptualios patriotizmo atmainos. Pamėginkime jas glaustai apibūdinti.

Tėvynė kaip valstybė (valstybinis patriotizmas) aiškiai iškelia suverenios valstybės, peržengiančios regioninių ir visuomeninių grupių interesus, instituciją. Ji artima tam, kas rusų kalba vadinama žodžiu *otečestvo*, o vokiečių *Vaterland* (plg. VDR šūkį: *der Staat ist unsere Vaterland*²⁵); iš piliečių reikalauja tarnystės, pasirengimo ginti valstybės suverenitetą, dirbti „tėvynės labui“. Erdvės dimensija šiuo atveju tapatinama su valstybės sienomis, o tėvynės bendruomenė – su institucine ir ideologine bendruomene.

Socialinė ar visuomeninė tėvynė remiasi gėrio, bendro vienoje šalyje gyvenančiai ir vieną valstybę sudarančiai pilietinei visuomenei, samprata. Ji suteikia lygias teises tautinėms mažumoms, pripažįsta kultūrinį pliuralizmą²⁶.

25 Lie. „valstybė yra mūsų tėvynė“.

26 Pasak Herlingo-Grudziński, „Visuotinė tėvynė <...> apima prisirišimą prie žemės, prie žmonių (nors ne visų), gyvenimą savo šalies istorija ir kultūra, jos tradicijų vertinimą, susitapatinimą su jos aspiracijomis (nors ne visa-

Kultūrinė tėvynė – susiformavusi neturint valstybės ir gyvuojanti švietimo diskurse (mokyklose) – savo pagrindu laiko nacionalinę istoriją ir kultūrą, tai, kas vadinama „tautiniu paveldu“ ir kas apima bendrą kalbą, literatūros ir meno kūrinų visumą, istorijos ir gamtos paminklus, papročius, vertybių kanoną, tarp jų ir laisvės, garbės, teisingumo ir solidarumo idėjas²⁷. Taip suvokiamos tėvynės neapribota valstybės sienos.

Bajoriškosios kilmės nacionalinės tėvynės profilis, paprastai pasireiškiantis valstybės pavidalu, priskirtinas oficialiajam diskursui, valstybinėms įstaigoms, švietimui; jo centre atsideria valstybės laisvės ir nepriklausomybės idėja. Žmogaus ir tėvynės santykiai grindžiami tarnystės dvasia (piliėtis yra pavaldus bendruomenei). Tai artima karinio herojinio etoso sampratai, kilusiai iš romantizmo ir turinčiai jo bruožų, apimančiai nacionalinių sukilimų, kovotojų pulkų tradicijas, Armijos Krajovos ir vadinamųjų prakeiktųjų karių²⁸ bei antikomunistinės opozicijos didvyrių atminimą. Jis orientuotas į kovą ir pasiaukojimą, neatmetant ir gyvybės aukos. „Tikras patriotas“ privalo pasiaukojamai ir nesavanaudiškai *ginti tėvynę, kovoti, lieti kraują, mirti, žūti dėl tėvynės; jam neskaudūs dėl tėvynės atsiradę randai*. Bajorų žemvaldžių XIX a. tradicijoje herojiškumo postulatas turėjo atgailos atspalvį, atsiradusį dėl nuolat prisimenamos bajorų atsakomybės dėl Pirmosios Lenkijos Respublikos žlugimo. Šiandien su tokia samprata jau nebesusiduriame.

Straipsnyje pateikiamoje diagramoje atkreipiau dėmesį į tai, kad tėvynė gali tapti Europa, pasaulis ir net dangus (jos metafizinis pavidalas yra „tėvynė danguje pas Dievą Tėvą“; tiesa, apimantis kiek ribotą, nes iš esmės tik religinę, aplinką).

Tėvynės Europos koncepcija, svetima liaudies mąstysenai, yra grynas intelektualinio mąstymo produktas, kurį postulavo proeuropietiškieji elito atstovai (Czesławas Miłoszas, Jonas Paulius II, Zbigniewas Nosowskis, Donaldas Tuskas) ir kurį aršiai ginčija dabartinė valdžia, nusiteikusi saugoti neva pavojuje atsiderusią tautinę tapatybę bei tradicinę moralę ir tiesiog atmetanti daugelį Europos Sąjungoje galiojančių normų²⁹. Jonas Paulius II, didysis Lenkijos patriotas, *tėvynės sąvoką* buvo linkęs išplėsti už savo tautos ribų ir įtraukti į jos turinį Europą ir visą pasaulį.

da ir ne su visomis), pasirengimą tarnauti ir pasiaukoti, kai to reikalauja kraštas. Ir paskutinį, bet ne mažiau svarbų, dalyką – dalyvavimą jo socialiniuose ir politiniuose siekiuose. Čia įžengiamo į „visuomenės“ domena, atsisakydami įsitvirtinusio romantinio „tautos“ idealo“ (*Tygodnik Powszechny* 1992, 10).

27 Tokį supratimą patvirtino ir studentų apklausa, atlikta tris kartus kas 10 metų: 1990, 2000 ir 2010 m. (Bartmiński 2017).

28 Le. *żołnierze wyklęci* – lenkų antikomunistinio pogrindžio (1944–1953) kovotojai.

29 Piotras Burgońskis (2008, 87–91) teigia, kad europietiškojo patriotizmo kūrimas nesuderinamas su „neigiamo patriotizmo“ tipu. Bet remiantis sociologinėmis apklausomis „neigiamas patriotizmas“ plinta Lenkijoje nuo 2013 m. ir, kaip pateikiama Stepono Batoro fondo ataskaitoje, nuo 2016 m. net pradeda dominuoti, ypač tarp jaunimo (Bartmiński, Chlebeda 2018, 208–209). Draugiškas, konstruktyvusis patriotizmas pasitraukia.

lį. Knygoje *Pamięć i tożsamość*³⁰ (2005, paskutinė Jono Pauliaus II knyga), kurios struktūra primena pokalbį, o vienas skyrius pavadintas „Europietiškoji tėvynė“ (galbūt taip sugalvota redaktorių), autorius Lenkijos priklausymą Europai grindžia bendra krikščioniškąja kilme ir kultūra, nors iš esmės religinis aspektas lenkų TĖVYNĖS sampratos struktūroje užima marginalinę vietą³¹. Po kelerių metų žurnalo *Więź*³² redakcija ėmėsi tėvynės Europos temos ir 2017 m. parengė jai skirtą numerį. Žurnalo vyriausiasis redaktorius rašė:

<...> itin svarbu, kad po 14 metų vaisingos narystės Europos Sąjungoje Lenkija nesi-trauktų iš šios bendruomenės, kad traktuotų Europą kaip tėvynę, o ne tik kaip plataus masto finansinių išteklių šaltinį (Nosowski 2017).

Tema sulaukė išskirtinio dėmesio ir buvo nuosekliai plėtojama. Knygoje *Patriotyzm w Unii Europejskiej*³³ Piotras Burgońskis pristatė du galimus europietiško patriotizmo tipus, kuriuos pavadino transnacionaliniu (etniniu kultūriniu) ir ponacionaliniu (politiškai universaliu). Ponacionalinė politinė bendruomenė, kurią norėtų sukurti Europos Sąjunga, būtų grindžiama bendromis vertybėmis (gyvybė, žmogaus teisės, laisvė, demokratija, tolerancija, lygybė, teisinė valstybė, solidarumas ir pagarba kitoms kultūroms) (Burgoński 2008, 446). Tačiau ar visi ES piliečiai vienodai pripažįsta šias vertybes? Ar jie būtų pasirengę ginti jas kaip savo tėvynę? Tuo abejoja Magdalena Telus:

Sunku metaforiškai įsivaizduoti „europietiškąją tėvynę“, kuri kviestų savo ‘vaikus’, ‘iškilus reikalui’, jos ginti ir žūti už ją ‘šlovės laukuose’. Tauta norėjo būti mylima, o Europai užtenka priklausyti komunikacinei bendruomenei (Telus 2011, 162).

Labiau įsitvirtinusi, senesnė, yra tėvynės kaip pasaulio koncepcija, savaip pasireiškusį jau kosmopolitinėje senovės filosofijoje: paklaustas, kur jo tėvynė, Diogenas atsakė: *Esu pasaulio pilietis*; Seneka Jaunesnysis laiške Liucilijui rašė, kad *patria mea totus hic mundus est*³⁴. Lenkijoje tėvynės kaip pasaulio samprata buvo minima XVII a. bajorų literatūroje, pavyzdžiui, Wacławas Potockis savo kūrinyje *Syloret*³⁵ rašė: *Padoriam žmogui visas pasaulis kaip tėvynė*. Mūsų laikais ši samprata grindžiama visuotinės brolybės idėja, kurią Antonis Słonimskis pabrėžė eilėraštyje *Ten jest z ojczyzny mojej*³⁶ (1943):

30 Lie. „Atmintis ir tapatybė“ (2005, vertė Juozas Ruzgys).

31 Tai parodė ir 1990–2010 m. studentų anketinės apklausos (Bartmiński 2017, 143).

32 Lie. „Ryšiai“.

33 Lie. „Patriotizmas Europos Sąjungoje“.

34 Lie. *Mano tėvynė yra visas šis pasaulis*.

35 Lie. „Siluetas“.

36 Lie. „Tasai iš manosios tėvynės kilę“.

*Ten, co o własnym kraju zapomina
Na wieść, jak krwią opływa naród czeski,
Bratem się czuje Jugosłowianina,
Norwegiem, kiedy cierpi lud norweski,*

*Z matką żydowską nad pobite syny
Schyla się, ręce załamując z żalem,
Gdy Moskal pada – czuje się Moskalem,
Z Ukraińcami płacze Ukrainy.*

*Ten, który wszystkim serce swe otwiera,
Francuzem jest, gdy Francja cierpi – Grekiem,
Gdy naród grecki z głodu obumiera
Ten jest z ojczyzny mojej. Jest człowiekiem³⁷.
(Tygodnik Powszechny, 1963 12)*

Tas, kuris savo kraštą pamiršta,
Išgirdęs apie krauju pasrūvusią čekų tautą,
Jaučiasi pietų slavų brolis,
Norvegas, kai kenčia norvegų tauta,
Žydų motina, prie sužeistų sūnų
Palinkusi, iš gailėsčio laužanti rankas,
Kai maskvėnas suklumpa – tampantis maskvėnu,
Su ukrainiečiais raudantis dėl Ukrainos.

Tas, kuris visiems atveria širdį,
Yra prancūzas, kai kenčia Prancūzija,
Graikas, kai Graikija miršta badu,
Tasai iš manosios gimtinės kilęs,
Tas yra žmogus.

Kaip minėjau, laikyti pasaulį tėvyne nėra svetima ir liaudies kultūrai. Tai dalis tradicijos, gyvavusios daugelyje seniausių kultūrų ir, pasak Mircea'os Eliade'ės, siekiančios neolito laikus. Žmogaus sąsaja su aplinkiniu pasauliu itin pabrėžiama Šv. Rašto Senajame Testamente. „Visata – žmogaus tėvynė“, – tokiais žodžiais biblinę antropologiją apibendrina Marianas Filipiakas (1979).

Religiniuose tekstuose tikrąją žmogaus tėvyne, sekant Laišku žydams (13, 14 ir kt.), laikomas dangus:

Mam ja ojczyznę u ojca, u Boga, / W nieskończoności czasu i przestrzeni (Bohdan Zaleski, Cedr)

Mano tėvynė pas Tėvą, pas Dievą, / Laiko ir erdvės begalybėje.

„Tikėjimo piligrimai“ siekia geresnės, dangiškos tikrovės.

37 Laisvas vertimas, parengtas šiam straipsniui (Monika Bogdzevič).

5. Pabaigoje vertėtų apmąstyti dviejų aptartų TĖVYNĖS profilių santykį: ar jie priešaringi, vienas kitą paneigiantys (kaip mano kai kurie publicistai), ar vis dėlto lygiaverčiai, vienas kitą papildantys?

Dominuojantis patriotizmo profilis, oficialiai propaguojamas šių dienų visuomenėje, pratęsia bajorijos ir kovotojų pulkų tradiciją, iš romantizmo kilusį ir jo bruožų turintį patriotinį herojinį etosą. Vienu svarbiausių patriotizmo bruožų tebelaikomas pasirengimas kovose ginti tėvynės nepriklausomybę (žinoma, tėvynės kaip valstybės), dėl jos paaukoti savo gyvybę. Pobajoriškoje tradicijoje ši patriotizmo samprata iš esmės turėjo atgailos dimensiją, buvo susijusi su kaltės jausmu dėl Pirmosios Respublikos žlugimo, prie kurio privedė neatsakingas bajorijos elgesys.

Liaudiškasis TĖVYNĖS profilis kontrastuoja su elitariniu, nes kyla iš valstiečio prisirišimo prie žemės, o jo dominantė yra darbas, bet ne kova; bendras darbas, reikalaujantis savitarpio pagalbos ir solidarumo. Jis artimas pozityvizmo dvasiai. Valstiečių tradicijai svetimas kaltės dėl valstybės žlugimo jausmas, nes bajorų Lenkijoje valstiečiai buvo baudžiauninkai ir eufemistiškai buvo vadinami „darbštuoliais“. Jų požiūris į tėvynę, viena vertus, buvo grindžiamas pareigos jausmu (*Żywią i bronią*), kita vertus, – apsaugos dimensija: *Savo tėvynėje, kurioje skriaudos prisirijau kaip žirgas šieno, noriu būti laisvas*, – rašė „valstiečių poetų kunigaikštis“ Janas Pocekas; tėvynė tarsi motina privalo globoti savo vaikus, tiesti jiems pagalbos ranką. Čia nėra vietos intelektualiems ginčams. Koncentruotai organizuotoje lenkų liaudiškosios tėvynės semantinėje erdvėje tėvynės bruožai sklandžiai perkeliama iš buitinio, vietinio, regioninio lygmens į nacionalinės tėvynės lygmenį. Į nacionalinį lygmenį taip pat perkeliama papročiai, kultūrinės praktikos, vietinės kalbos ir tarmės.

Abiem profilams būdinga tapatinti tėvynę su namais ir šeima, mažąją tėvynę suvokti kaip vietą, ar šiandien – savivaldą, bendruomenę.

Ar galima šiuos etosus susieti? Tokiam žingsniui įkvepia jau minėtas K. C. Norvidas.

Liaudiškasis patriotizmas, paremtas bendro darbo idėja, ir inteligentiškasis, pagrįstas kovos už tautos laisvę ir valstybės nepriklausomybę (jas ginti – nekvestionuojama pilietinė pareiga), idėjomis, vienas kito nepaneigia. Priešingai – jie vienas kitą papildo. Brandus patriotizmas reikalauja abiejų šių ramsčių: darbo taikos metu ir pasirengimo kovoti, jei kyla grėsmė netekti politinės laisvės.

LITERATŪRA

- BARTMIŃSKI JERZY, 1990, Ojczyzna w pieśniach i wierszach chłopskich, *Polska Sztuka Ludowa* 3, 9–13.
- BARTMIŃSKI JERZY, 1993a, Polskie rozumienie ojczyzny i jego warianty, *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 23–48.

- BARTMIŃSKI JERZY, 1993b, Ojczyzny europejskie – duże i małe, *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 5–11 [franc. k. Patries européennes, grandes et petites, *Identité(s) de l'Europe Centrale*, ed. M. Masłowski, Paris: Institut d'Études slaves, 1995, 55–64].
- BARTMIŃSKI JERZY, 2017, EUROPA w świetle polskich danych ankietowych ASA 1990, 2000, 2010, *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*, red. I. Bielińska-Gardziel, M. Brzozowska, B. Żywicka, Przemyśl: PWSW, 138–143.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2018, Robota i praca: dwa profile pojęcia – dwie formacje kulturowe?, *Praca ludzka w perspektywie interdyscyplinarnej*, red. A. Bałajewski, J. Bartmiński, M. Łaszkiwicz, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 273–292.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2019, *Oblicza polskiego patriotyzmu* (2019-11-07 Krokuvoje LMA skaitytas pranešimas, rengiamas spausdinti).
- BARTMIŃSKI JERZY, MAZURKIEWICZ MAŁGORZATA, 1993, LUD. Profile pojęcia i ich konteksty kulturowe, *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 213–230.
- BARTMIŃSKI JERZY, NIEBRZEGOWSKA STANISŁAWA, 1998, Profile a podmiotowa interpretacja świata, *Profilowanie w języku i w tekście*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 211–224.
- BARTMIŃSKI JERZY, NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA, 2019, WOLNOŚĆ w polskiej lingwokulturze, *Leksikon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów 4: WOLNOŚĆ*, 181–244.
- BARTMIŃSKI JERZY, ŻUK GRZEGORZ, 2007, Polnisch równość 'Gleichheit' im semantischen Netz. Kognitive Definition der równość 'Gleichheit' im Polnischen, *Normen- und Wertbegriffe in der Verständigung zwischen Ost- und Westeuropa*, Bettina Bock, Rosemarie Lühr (Hrsg.), Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 33–68 [lenkų k. *Etnolingwistyka*, 2009].
- BUKRABA-RYLSKA IZABELLA, 2017, O „pańskiej” i „chłopskiej” metatożsamości Polaków, czyli o potrzebie terapii tożsamościowej, *Terapia narodowa – w kierunku dojrzałości. Po XI Kongresie Obywatelskim, Wolność i Solidarność 77*, 47–52.
- BURGOŃSKI PIOTR, 2008, *Patriotyzm w Unii Europejskiej*, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
- DOMOSŁAWSKI WOJCIECH, 2017, Polski „grzech pierworodny” i jego wpływ na rozwój cywilizacyjno-kulturowy Polski, *Polacy i Polska wobec wyzwań dojrzałości. Po XI Kongresie Obywatelskim, Wolność i Solidarność 74*, 81–87.
- FILIPIAK MARIAN, 1979, *Biblia o człowieku*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- GRZEGORCZYKOWA RENATA, 1998, Profilowanie a inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia, *Profilowanie w języku i w tekście*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 9–17.
- HERLING-GRUDZIŃSKI GUSTAW 1992, [Wypowiedź w ankiecie „Czym jest ojczyzna?”], *Tygodnik Powszechny* 10.

- HERNAS CZESŁAWA, 1973, Ład życia w wierszach Rozalii i Wojciecha Grzegorzczaków, *Literatura Ludowa* 1, 3–13.
- MAJER-BARANOWSKA URSZULA, 1993, WODA – profile pojęcia w polszczyźnie ludowej, *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 277–291.
- MAJER-BARANOWSKA URSZULA, 2004, Dwie koncepcje profilowania pojęć w lingwistyce, *Etnolingwistyka* 16, 85–109.
- MOCHNACKI MAURZYCY, 1863, Głos obywatela z Poznańskiego, *Dziela* 2, Poznań.
- NAPIÓRKOWSKI MARCIN, 2019, Farmy patriotów, *Tygodnik Powszechny* 2019-11-10, 22–25.
- NAPIÓRKOWSKI MARCIN, 2019, *Turbopatriotyzm*, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA, 2015, O profilowaniu językowego obrazu świata, *Poradnik Językowy* 1, 39–44.
- NOP – *Nad ołtarzem pól. Antologia religijnej poezji ludowej Lubelszczyzny*, wybór i słowo wstępne M. Łesiów, Lublin: Wyd. Kurii Biskupiej, 1986.
- NORWID CYPRIAN KAMIL, 1973, *Pisma wszystkie* 7 (zebrał, tekst ustalił, wstępem i uwagami krytycznymi opatrzył J. W. Gomulicki), Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- NOSOWSKI ZBIGNIEW, 2017, [słowo wstępne do miesięcznika], *Więź* 2.
- OAWPL – *Ojczyzna. Antologia współczesnej poezji ludowej* (wybór, opracowanie, posłowie i indeks S. Weremczuk), Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, 1987.
- PILOT MARIAN, 1988, *Matecznik*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- POCEK JAN, 1980, *Poezje wybrane*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, red. J. Bartmiński, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1993.
- RÓŻEWICZ TADEUSZ, 1988, *Oblicze ojczyzny, Poezja*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- STYCZEŃ TADEUSZ, BAŁAWAJDER EDWARD, 1986: *Jedynie prawda wyzwala. Rozmowy o Janie Pawle II*, Rzym: Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej.
- STRÓZEWSKI WŁADYSŁAW, 1981, *Pojęcie patriotyzmu, Istnienie i wartość*, Kraków: Znak.
- SULIMA ROCH, 1988, *Po jasnej stronie świata* (J. Pocek, *Poezje wybrane*), Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- SZCZEPAŃSKI JAN, 1986, Chłopi jako twórcy kultury, *Akcent* 4(26), 7–15.
- SZOMBURG JAN, 2017, Wyzwanie dojrzałej tożsamości narodowej – co ona oznacza i jak ją stworzyć? *Polacy i Polska wobec wyzwań dojrzałości. Po XI Kongresie Obywatelskim, Wolność i Solidarność* 74, 9–14.
- TELUS MAGDALENA, 2011, Semantyka przynależności vs semantyka udziału: rozważania na temat koncepcji tożsamości europejskiej, *Etnolingwistyka* 23, 145–166.
- Wielki słownik języka polskiego*, red. Piotr Źmigrodzki, prieiga internete: www.wsjp.pl
- WIERZBICKA ANNA, 1997, *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*, Oxford University Press [lenkę k. *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*, vert. I. Duraj-Nowosielska, Warszawa, 2007].

Two Profiles of the Polish HOMELAND Concept

Summary

The starting point for this study is the dynamic view of homeland formulated by e.g. Karol Wojtyła in his *Thinking Homeland* (“When I think homeland, I seek the road that cuts through mountainsides... it runs steeply up in each of us and does not allow to stand still”). The study focuses on two profiles of the Polish concept: the noble-intelligentsia profile and the folk-peasant profile. In the former, which continues the tradition of military legions, the relationship between people and homeland is modelled in accordance with the patriotic-heroic ethos, deriving from the Romantic tradition and focusing on active resistance and sacrifice. In the latter, the predominant mood is expiatory, connected with the responsibility for the collapse of the the 1st Polish (Nobility) Republic. This profile includes the all-national homeland, then the regional and European homeland – the ideas of the state, civic, and cultural homeland compete with one another. The folk profile of homeland derives from the tradition of Polish peasantry – peasants did not feel responsible for the collapse of the state, being de facto slaves in the Poland of nobility. The peasant ethos, based on the idea of joint work and social solidarity, is close to the positivistic spirit. It links the idea of duty (homeland can ask for sacrifice) with that of expectation (homeland should extend one’s care over people). The folk profile includes the homeland of family and home, the local homeland, the national homeland, as well as the world as people’s homeland. It is assumed that the two profiles of homeland are to a great extent complementary.

KEYWORDS: HOMELAND as cultural concept, the noble-intelligentsia profile of HOMELAND, the folk-peasant profile of HOMELAND.
